

Traducció, difusió i recepció poliglota dels clàssics de la literatura catalana. Les traduccions del *Curial e Güelfa* (edició interlineal multilingüe)¹

Maria Àngels Fuster Ortuño
Universitat d'Alacant

1. Introducció

La traducció és una de les millors maneres de donar a conèixer una llengua i la seua cultura, i més encara a nivell internacional. En la societat actual es considera la traducció un instrument de transmissió i difusió de cultura, una activitat de comunicació interlingual que posa en contacte dos cultures, dos formes diferents de veure el món però que comparteixen l'interés per intercanviar pensaments i experiències. Realitzar traduccions implica que la comunitat lingüística que les rep en la seua pròpia llengua pot accedir més fàcilment a autors abans desconeguts o coneguts amb dificultats per qüestions de llunyania física, geogràfica, temporal i lingüística. Per tant, la traducció pot considerar-se un indicador i un agent de la normalització lingüística, cultural, literària i científica d'una llengua. Un signe clau de la recuperació de les lletres catalanes és el fet que

¹ Aquesta investigació s'emmarca en el context del projecte de recerca per a la "Promoció exterior de la llengua, la literatura i la cultura valenciana a través de diferents programes d'actuacions" [IVITRA-UA/Acadèmia Valenciana de la Llengua (ACADEMIAVALENCIANA2-05N)]. A més, també se situa quant a la metodologia a l'empara de la "Xarxa de Excel·lència Europea "Translation, Multilingualism, Information and Communication Technologies, and Transference of Knowledge" (TRAMICTEK)" [UE-6FP-IST/NG-NoE/STREP-2004-64988, UE- 6FP-IST/NG-NoE-STREP-2002-UE, MEC-HUM2004-22980-E, GV- IACDI/2004/8, UA- ACPE2-01, UA- ACPE4-01.

cada vegada hi haja un major nombre de traduccions d'obres de la nostra literatura a un gran nombre de llengües (Martines, 1997; Fuster, 2006a).

2. Difusió i recepció poliglota dels clàssics de la literatura catalana

En les últimes dècades, el gran nombre de treballs i investigacions relacionats amb els estudis literaris medievals ha fet que aquesta disciplina experimentara un important apogeu. Així mateix, els elements que condicionen el procés traductològic d'obres de la literatura medieval, com poden ser les circumstàncies lingüístiques, literàries, cronològiques, sociolingüístiques, culturals, etc., atrauen l'atenció dels traductors i dels teòrics de la traducció, ja que tenen una influència decisiva tant en el procés de traducció, com en el resultat i la recepció d'aquest. Per tant, les estratègies de traducció d'un text són molt variades i convé que s'avinguen amb l'objectiu del traductor i les característiques del text.

Pel que fa a la literatura de "clàssics" medievals, això encara pot accentuar-se més, ja que encara s'hi fa més evident que una obra literària no és un producte aïllat i inconnex, sinó que pertany a un moment històric i cultural determinat, que la pot condicionar i que pot ser diferent al de la seua traducció. En aquest sentit, el traductor ha de fer una tasca cultural que intentarà posar en contacte dues circumstàncies històriques distintes, allunyades cronològicament (Alvar, 1999: 136), i dos estats de llengua diferents –el del text original no és igual al del text traduït–.

En l'actualitat, hi ha un interès creixent per les traduccions dels nostres clàssics i aquest interès en gran part també es deu al fet que l'anàlisi de les traduccions de què ha estat objecte una obra ens pot furnir de dades molt interessants tant des del punt de vista literari com lingüístic, i a més pot contribuir a entendre millor l'original. Mostra d'això és el fet que en l'actualitat molts investigadors i traductors centren la seua activitat en aquest àmbit. Investigadors com per exemple Ferran Robles i Sabater (2005) han fet recopilacions de les traduccions, en aquest cas concret alemanyes, d'obres de la literatura catalana. Projectes com ara IVITRA (Institut Virtual Internacional de Traducció²) tenen com objectiu traduir i posar a la disposició d'estudiosos i públic en general obres literàries o de recerca considerades clàssiques o referents culturals de qualsevol època, de qualsevol gènere i llengua mitjançant la realització per part d'especialistes de traduccions rigorosament fidels, d'estudis i d'edicions de les traduccions que hi hagut d'una obra, així com l'estudi filològic a l'entorn de les traduccions i la contextualització multimèdia de les versions originals i de les traduccions.

3. La distància temporal: condicionant en la traducció de textos medievals

Si la traducció ja és en sí mateixa una activitat complicada, traduir textos antics comporta una dificultat afegida, ja que el traductor no sols ha de traslladar a una altra llengua els codis lingüístics,

² IVITRA (Institut Virtual Internacional de Traducció). Es pot trobar més informació sobre el projecte IVITRA en www.ivittra.ua.es

sinó també ha de reconstruir uns codis culturals que són pràcticament desconeguts per al lector actual i, més encara, per a un lector actual estranger (Fidalgo, 1999: 51-52). Entre un text original antic i la seua traducció s'estableix una distància temporal que causa, al mateix temps, una distància cultural entre ambdós. Aquest element ha suscitat interès en els últims anys entre els teòrics de la traducció, filòlegs o historiadors de la llengua i la història de la literatura, no sols per la seua repercussió en el procés traductològic sinó també per la posició en què el text traduït se situa en el sistema literari receptor (Fernández Ocampo, 1999: 452).

Una de les principals dificultats a les quals s'enfronta tot traductor d'obres medievals se centra en la llengua de l'original, en el canvi semàntic i de visió del món. La llengua evoluciona i les paraules adquireixen o perden connotacions i matisos que poden resultar rellevants per a la comprensió del text. Moltes paraules que apareixen en un text medieval no signifiquen el mateix en l'actualitat que en el moment en què es va escriure, perquè "cap forma semàntica és atemporal i el seu significat està incrustat en un temps històric específic" (Rubio Tovar, 1999: 51).

A fi d'exemplificar el canvi de connotacions que experimenten els termes al llarg del temps, comentem breument a continuació un terme que s'utilitzava en l'Edat Mitjana i també en l'actualitat, però amb diferent significat o amb connotacions particulars:

* *Ventallet*: En l'obra medieval *Curial e Güelfa*, Curial es senya amb un *ventallet* abans de començar un torneig. En l'actualitat aquest terme fa referència, de manera majoritària, a un "instrument que serveix per a agitar l'aire"³. No obstant això, també pot fer referència a un "objecte que per la seva forma, per la disposició de les seves parts o pel seu moviment té semblança amb un ventall"⁴. Si s'analitza el context en què apareix aquest terme i es coneix el món de la cavalleria medieval, queda clar que fa referència a una part de l'armadura, en forma de ventall. Aquest terme i molts altres que apareixen al *Curial e Güelfa* formen part d'un nombrós grup de terminologia específica del llenguatge de la cavalleria, més concretament fa referència a un dels components de l'arnés del cavaller, un món en gran manera desconegut per al lector actual i que el traductor ha de conèixer per poder reflectir de la manera més exacta possible el text original.

Açò és una mostra del canvi cultural i sociològic de les societats receptores del text original i de la traducció respectivament a causa de l'allunyament cronològic entre el lector d'aquests dos respectius textos.

Per consegüent, podem veure que la traducció d'obres medievals està condicionada per la distància temporal o allunyament cronològic existent entre els dos textos, distància que condiciona el procés de traducció i les tècniques i

³ En *Gran Diccionari de la Llengua Catalana* (Enciclopèdia Catalana), s.v. "ventall". <http://www.grec.net/home/cel/dicc.htm>

⁴ En *Diccionari Català-Valencià-Balear* (Institut d'Estudis Catalans), s.v. "ventall". <http://dcvb.iecat.net/default.asp>

estratègies que el traductor fa servir. Entre l'obra original i la seua traducció hi ha una diferència d'estat de món i d'estat de llengua ocasionada per el temps que transcorre entre la seua redacció. Per tant, és evident que com major siga la distància cronològica entre un text i la seua traducció, més complexa és l'activitat de traduir, ja que tot text té un context històric propi que n'augmenta les dificultats traductològiques, no sols pel que fa a elements lingüístics sinó també culturals. Traduir obres antigues i medievals ens ofereix l'oportunitat de tornar a la vida una llengua i una cultura del passat, però no podem oblidar que el text original reproduïx una llengua i una cultura pròpies d'un moment històric concret i que açò condicionarà la nostra traducció (Fuster, 2005).

Les estratègies de traducció poden ser molt diverses, i resultaran adequades o no en funció de la finalitat que es plantege el traductor i les característiques del text. Per tant, a l'hora d'iniciar una traducció d'un text medieval és convenient tenir present la relació que hi haurà entre autor i lector. D'una banda, hi ha traductors que decideixen dur l'autor original a la llengua del lector contemporani i, d'altra banda, hi ha traductors que porten el lector contemporani a la llengua de l'autor de l'original.

El teòleg alemany F. Schleiermacher⁵ (1813) ja va parlar d'aquestes dos possibilitats en el seu assaig "Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens":

⁵ Miguel Àngel Vega Cernuda (1994: 231) incorpora en la seua obra *Textos clásicos de teoría de la traducción* els plantejaments de F. Schleiermacher (1813) pel que fa a aquest tema. Concretament, incorpora la traducció castellana de V. García Yebra "Sobre los diferentes métodos de traducir".

“¿Qué caminos puede emprender el verdadero traductor, que quiere aproximar de verdad a estas dos personas tan separadas, su escritor original y su propio lector, y facilitar a éste último, sin obligarle a salir del círculo de su lengua materna, el más exacto y completo entendimiento y goce del primero? A mi juicio sólo hay dos. O bien el traductor deja al escritor lo más tranquilo posible y hace que el lector vaya a su encuentro, o bien deja lo más tranquilo posible al lector, y hace que vaya a su encuentro el escritor.”
(Traducció castellana de V. García Yebra).

En el cas dels textos medievals, saltar la barrera cronològica entre l'original i la seua traducció contemporània suposa tot un repte i els criteris o posicions adoptades pels traductors són múltiples, encara que es poden emmarcar en dos grans corrents: la modernització i l'arcaïtzació del text traduït. Entenem per arcaïtzació el fet de reflectir en la traducció que l'original és un text del passat, per la qual cosa el traductor incorpora a la llengua del text traduït elements arcaïtzants. Pel contrari, els partidaris de la modernització del text afirmen que el text ja mostra per ell mateix que és una obra del passat, ja que presenta una sèrie d'elements com dates, referències històriques, costums, etc. que ajuden al lector a situar-lo cronològicament sense que hi haja necessitat de la intervenció del traductor.

Aquestes dos tendències es corresponen amb les dos maneres d'aproximar-se a la traducció proposades per F. Schleiermacher, ja que el grau de modernització o arcaïtzació d'una traducció depèn de la intenció del traductor d'apropar, en major o menor mesura, l'autor de l'obra original a la llengua del lector contemporani o viceversa (Fuster, 2006b).

4. L'acarament de traduccions contemporànies de clàssics medievals

En paraules de Martines (2004: 307), “el contrast de les traduccions amb els originals constitueix una bona ocasió per a l'estudi de la recepció d'una obra i, a partir d'ací, dels mecanismes que n'han guiat o determinat la creació”. L'acarament de diverses traduccions amb el text original fa possible l'estudi exhaustiu del lèxic d'un autor, la seua fixació gràfica i la seua càrrega semàntica per mitjà del seu contrast amb el lèxic d'altres autors o traductors contemporanis. Aquest acarament ens permet analitzar i estudiar com una mateixa idea s'expressa en dos llengües diferents i així podem constituir un veritable corpus multilingüe o poliglota que pot resultar de molta utilitat tant des del punt de vista literari com lingüístic. Per exemple, l'estudi del llenguatge literari d'un autor pot ser ben útil des del punt de vista de la semàntica i la història del lèxic i també pot contribuir a reformular definicions o accepcions – lexicologia i lexicografia– (Fuster, 2006a).

En l'actualitat, el grau de desenvolupament assolit per les Tecnologies de la Informació i la Comunicació (TIC) posa de manifest la importància d'investigar les possibilitats reals de la seua aplicació pel que fa a la millora de les condicions per a la transferència dels clàssics literaris, del pensament i de la ciència europeus de tots els temps.

Una mostra real de les aplicacions de les TIC és la possibilitat de crear edicions interlineals de les diverses edicions d'una obra concreta, o d'una obra

i de les seues traduccions. En aquest treball pretenem servir-nos de les diverses edicions, així com de les traduccions castellanes i angleses, d'un dels nostres clàssics medievals, el *Curial e Güelfa*, per a crear una edició interlineal que pugua contribuir a entendre l'original, la seua construcció i el seu sentit, a més d'analitzar les característiques de cada edició i traducció.

El *Curial e Güelfa* és una novel·la cavalleresca que té una considerable vàlua històrica, ja que és una obra que recull diverses i heterogènies facetes de la literatura del temps en el qual va ser escrita, al llarg del segle xv, i és considerada un dels clàssics de la literatura en català. Al llarg del segle xx se n'han fet diverses edicions catalanes, així com traduccions en llengua castellana, anglesa, neerlandesa i txeca.

En l'edició interlineal⁶ que presentem a continuació hem utilitzat, entre les diverses traduccions existents i per qüestió de cronologia, la traducció realitzada per Pere Gimferrer i publicada en 1982, i la publicada per Júlia Butinyà en 2003, ja que tenen una coincidència més propera en el temps amb l'única traducció anglesa existent fins ara, la realitzada per Pamela Waley, publicada el 1982. Pel que fa a les edicions en llengua catalana, incloem la d'A.Rubió i Lluç (1901), R.Miquel i Planas (1932), i R.Aramon i Serra (1930-1933).

D'aquesta edició interlineal hem seleccionat i comentem breument dos exemples a fi de

⁶ Aquesta edició interlineal s'ha realitzat mitjançant el programa *MetaConcor*, creat al si del Projecte Institucional de Recerca de la Universitat d'Alacant "IVITRA" pel Prof. Vicent Martines i l'empresa d'enginyeria informàtica i telecomunicacions Kiobus Ingenieros (Novelda-Alacant).

comprovar la utilitat d'acabar les diverses edicions d'un original i les seues traduccions.

Llegenda:

<RUB> Antoni Rubió i Lluch Gimferrer	<GIM> Pere
<MIQ> Ramon Miquel i Planas	<BUT> Júlia Butinyà
<ARA> Ramon Aramon i Serra Waley	<WAL> Pamela

a) *Ventallet*

<RUB> [un plor molt gran] lo qual oynt Curial qui ala porta del seu tendello era senyantse ab lo *ventallet*, [...]

<MIQ> [un plor molt gran] lo qual oynt Curial, qui a la porta del seu tendello era, senyant se ab lo *ventallet*, [...]

<ARA> [un plor molt gran] lo qual oynt Curial, qui a la porta del seu tendelló era senyant-se ab lo *ventallet*, [...]

<GIM> [un llanto muy grande] oyendo lo cual Curial, que a la puerta de su tienda *estaba santiguándose con la ventana del casco*, [...]

<BUT> [un llanto muy fuerte] Oyéndolo Curial, que se *estaba santiguando con el guantelete* en la entrada de su pequeña tienda, [...]

<WAL> [a great noise of weeping] Curial was then *cooling himself* at the entrance to his pavilion, and when he heard this, [...]

Context: la duquessa d'Àustria és acusada falsament d'adulteri i està condemnada a mort. Curial es prepara per a la batalla quan, de sobte, escolta un plor molt fort de la duquessa d'Àustria.

Comentari: en aquesta edició interlineal podem comprovar els diferents criteris de puntuació que utilitzen els autors de les edicions catalanes utilitzades per a l'estudi, així com les diverses maneres de traduir el terme *ventallet*, el significat del qual ja hem comentat abans. Aquest exemple resulta interessant, perquè ens permet comprovar com de vegades un traductor no capta completament el sentit del text original i com el fet de disposar una edició interlineal multilingüe com aquesta pot facilitar la tasca dels traductors pel que fa a la comprensió del sentit de determinades unitats crítiques de traducció. La traductora anglesa ha traduït que Curial està ventant-se, no senyant-se amb una part de l'armadura. D'altra banda, els traductors castellans han optat per traduir *ventallet* per diverses parts de l'armadura de Curial, *ventana del casco* o *guantelete*, encara que també hagueren pogut optar per una traducció literal *abanico*, ja que el *Diccionario de la Real Academia Española* (DRAE) també l'incorpora com a peça d'una armadura⁷.

b) *Mestre d'hostal*

<RUB> [ordonà] que no servissen sino dones, entre les quals ordona que la Duquessa deliure que filla sua era maior, e hauia nom Cloto, fos *mestre dostal*, [...]

<MIQ> [ordonà] que no seruissen sino dones, entre les quals ordona que la Duquessa deliure, que filla

⁷ *Diccionario de la Real Academia Española*, s.v. "abanico" (4^aacepc.), ["en algunas armaduras antiguas, parte lateral del codal o de la rodillera, en forma de abanico"].

sua era maior e hauia nom Cloto, fos *mestre dostal*, [...]

<ARA> [ordonà] que no servissen sinó dones, entre les quals ordonà que la duquessa deliure, que filla era major, e havia nom Cloto, fos *mestre d'ostal*; [...]

<GIM> [ordenó] que sólo sirviesen a esta mesa damas, entre las cuales ordenó que la duquesa soltera que era su hija mayor, y se llamaba Cloto, fuese *maestresala*; [...]

<BUT> [ordenó] que no sirviesen más que mujeres: entre las cuales dispuso que la duquesa soltera, que era su hija mayor y se llamaba Cloto, fuese la *principal*; [...]

<WAL> [He ordered] that only ladies should serve them, among whom the freed Duchess, his elder daughter, whose name was Clotho, was to be the *mistress of ceremonies*, [...]

Context: Curial aconseguix alliberar la duquessa d'Austria i el duc de Baviera organitza un sopar per a celebrar-ho i fer-li honors.

Comentari: en aquest exemple comprovem una altra vegada els diferents criteris de puntuació que utilitzen els autors de les edicions catalanes i parem especial atenció al sintagma *mestre d'hostal*. El *Diccionari català-valencià-balear*⁸ el defineix com “ordenador de les viandes i dels comensals en un convit” i cal a més anomenar que Alcover i Moll utilitzen concretament un passatge del *Curial e Güelfa* per a explicar el significat en l'Edat Mitjana d'aquesta denominació. El DRAE recull en la seua última edició una traducció literal d'aquesta

⁸ En *Diccionari Català-Valencià-Balear*, s.v. “mestre”, “mestre d'hostal”.

expressió *maestre de hostal*, encara que el sentit no és el que correspondria a aquest fragment “en la casa real de Aragón, el que cuidaba del gobierno económico”.

Així, podem observar com els traductors castellans han resolt aquest problema i comprovem que han traduït el sintagma de maneres diferents. Gimferrer ha optat per *maestresala*, que el DRAE defineix com “criado principal que asistía a la mesa de un señor, presentaba y distribuía la comida y la probaba para garantizar que no contenía veneno”. D'altra banda, Júlia Butinyà el tradueix per *principal*, terme que el DRAE no arreplega amb un significat relacionat amb el fet de servir o provar menjars, però el significat del qual es pot deduir pel seu context, ja que de totes les dones que servien a Curial, ella era la principal.

D'altra banda, Waley ha optat per una solució més semblant a la de Gimferrer, *mistress of ceremonies* vol dir “a woman who presides at a public ceremony”⁹ i era una expressió que ja era utilitzada en l'Edat Mitjana i feia referència a un home *master of ceremonies* o dona *mistress of ceremonies* que s'ocupava de les activitats principals en el castell, en un sopar, etc.

A més, en aquest fragment podem també comprovar la utilitat de realitzar un estudi contrastiu de les diverses traduccions d'un obra acarades amb el text original. Podem comprovar com els traductors castellans no han captat apropiadament el sentit de l'original en traduir *duquessa deliure* per *duquesa soltera*, ja que la duquessa d'Austria, Cloto, no era

⁹ Merriam Webster Online Dictionary, s.v. “master of ceremonies”, s.v. “mistress of ceremonies”. <http://www.m-w.com/>

soltera, era casada i havia estat acusada falsament d'adulteri. Per aquest motiu, Curial i Jacob de Cleves entren en batalla contra els cavallers acusadors, vencen i aconsegueixen alliberar-la. Concretament és en el sopar que descriu aquest fragment que estan celebrant el seu alliberament. D'altra banda, la traductora anglesa sí ha captat el sentit del paràgraf i tradueix *duquessa delliure* per *freed Duchess*.

5. Conclusió

Com ja hem dit, tota obra literària pertany a un moment històric i cultural determinat que la condiona, per la qual cosa el traductor de textos antics i medievals ha de fer front a una tasca ingent, posar en contacte dos circumstàncies històriques i socials diferents, i allunyades en el temps, que condicionen el procés traductològic i, al mateix temps, aconseguir que el lector actual capte el context en què es va escriure el text original i pugui comprendre el sentit complet del text.

Per aquestos motius, pot ser d'utilitat l'acarament de textos multilingües, mitjançant la utilització de les noves tecnologies, pel que fa a l'estudi de les obres literàries i a l'anàlisi dels criteris traductològics que els traductors de textos medievals utilitzen en el desenvolupament de la seua tasca. Aquesta mena d'estudis poliglotes contribueixen a difondre els nostres clàssics i les seues característiques, en aquest cas concretament, les del *Curial e Güelfa*, així com poden contribuir a tenir un coneixement més sòlid i fonamentat de la història i la literatura de la llengua catalana.

6. Referències bibliogràfiques

Alvar, Carlos (1999): «El texto y sus traducciones: a propósito de la *Divina Comedia*» in: Paredes, Juan y Eva Muñoz Raya (eds.): *Traducir la Edad Media. La traducción de la literatura románica medieval*, Granada: Universidad de Granada, 135-152.

Aramon i Serra, Ramon (1930-1933): *Curial e Güelfa*, Barcelona: Barcino. (orig. anònim: *Curial e Güelfa*).

Butinyà, Júlia (2003): *Curial e Güelfa*. <http://www.ivitra.ua.es>

De Nijs, Bob (1996): *Curial e Güelfa*, Amsterdam: Bert Bakker.

Fernández Ocampo, Anxo (1999): «Lo antaño por lo extraño: la literatura medieval a través de la teoría de la traducción», in: Paredes, Juan y Eva Muñoz Raya (eds.): *Traducir la Edad Media. La traducción de la literatura románica medieval*, Granada: Universidad de Granada, 451-462.

Fidalgo Monge, Susana (1999): «La traducción de clásicos medievales: de la traducción filológica a las adaptaciones infantiles», *Livius* 14, 49-61.

Fuente Cornejo, Toribio (1999): «Traducir la lírica románica medieval», in: Paredes, Juan y Eva Muñoz Raya (eds.): *Traducir la Edad Media. La traducción de la literatura románica medieval*, Granada: Universidad de Granada, 323-331.

Fuster Ortuño, M.Àngels (2005): «Curial e Güelfa multilingüe. Les traduccions de Curial e Güelfa al castellà i a l'anglès. Concordances i traduccions». Investigació que ha gaudit d'una Ajuda a la Investigació de l'Intitut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert en la convocatòria de 2004.

Fuster Ortuño, M.Àngels (2006a): «Recepció multilingüe de la literatura medieval catalana. Traduccions i edició interlineal poliglota del *Curial e Güelfa*», Universitat de Montpeller, 2º Col·loqui Europeu d'Estudis Catalans Gener 2006. [en premsa]

Fuster Ortuño (2006b): «La traducción de clásicos medievales: la novela caballeresca catalana *Curial e Güelfa*», Barcelona: Universitat de Barcelona. Congrés internacional "Traducció i intercanvi cultural en l'època de la globalització". [en premsa]

Gimferrer, Pere (1982): *Curial e Güelfa*, Madrid: Alfaguara.

Hernández Guerrero, Mª José (2002): «De la temporalidad en traducción», in: Sánchez Trigo, Elena; Óscar Diaz Fouces (eds.): *Traducción & Comunicación v. 3*, Vigo: Universidad de Vigo, 67-88.

Martines Peres, Vicent (1997): *El Tirant poliglota : estudi sobre el Tirant lo Blanch a partir de les seues traduccions espanyola, italiana i francesa dels segles XVI-XVIII*, Barcelona: Curial Edicions Catalanes.

Martines Peres, Vicent (2002): «Traducció i contacte de llengües», in: Cano, M. Antonia; Josep Martines, Vicent Martines, Joan J. Ponsoda (eds.): *Les claus del canvi lingüístic*, Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Ajuntament de la Nucia, Caja de Ahorros del Mediterráneo, 447-498.

Martines Peres, Vicent (2004): «Locucions verbals i intel·lecció de clàssics romànics medievals en les seues traduccions. Locucions i col·locacions multilingües», in: Cifuentes Honrubia, Jose Luis; armen Marimón Llorca (eds.): *Estudios de*

lingüística: El verbo, Universidad de Alicante, 289-313.

Miquel i Planas, Ramon (1932): *Curial e Güelfa*, Barcelona: Biblioteca Catalana. (orig. anònim: *Curial e Güelfa*).

Robles i Sabater, Ferran (2005): *Bibliografia de la literatura catalana en versió alemanya – narrativa, poesia,teatre*, Aachen: Shaker.

Rubió i Lluch, Antoni (1901): *Curial e Güelfa*, Barcelona: Real Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. (orig. anònim: *Curial e Güelfa*).

Rubio Tovar, Joaquín (1999): «Consideraciones sobre la traducción de textos medievales», in: Paredes, Juan; Eva Muñoz Raya (eds.): *Traducir la Edad Media. La traducción de la literatura románica medieval*, Granada: Universidad de Granada, 43-62.

Schleiermacher, Friedrich (1813): «Sobre los diferentes métodos de traducir», in: Vega Cernuda, Miguel Ángel (ed.): *Textos clásicos de teoría de la traducción*, Madrid: Cátedra, 224-235.

Vega Cernuda, Miguel Ángel (1994): *Textos clásicos de teoría de la traducción*, Madrid: Cátedra.

Waley, Pamela (1982): *Curial e Güelfa*, Londres: George Allen & Unwin.